

PETAR II. ORSEOLO –
*DUX VENETICORUM ET DALMATICORUM**

Gherardo ORTALLI
*Dipartimento di studi storici
Università di Venezia, Italija*

UDK 945.31:949.75“04/14”
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. IX. 2003.

Autor analizira ekspediciju dužda Petra II. Orseola god. 1000. u Dalmaciju, koja je poznata po izvješću Ivana Đakona; utvrđuje nejasnoće tog izvješća o pravom značenju te ekspedicije i pri tome u prvom redu uzima u obzir unutrašnje stanje Mletaka u doba te ekspedicije; prikazuje borbu dviju tendencija u mletačkim vodećim porodicama: pristajanje uz Njemačko Carstvo, kojem je na čelu bila porodica Kandijana, ili uže povezivanje s Bizantom, za koje se zalagala porodica Orseolo. Pobjedila je drugonavedena tendencija dolaskom na vlast Petra II. Orseola, koji je u najtješnjoj suradnji s Bizantom poduzeo s mletačkom flotom pohod sve do Korčule. Taj je pohod bio Bizantu vrlo važan zbog njegove borbe sa Samuilom, jer mu je cilj bio odvlačenje dijela Samuilovih snaga na zapad, ali je bio od velike koristi i za Mleike, jer je Bizant za naplatu mletačke intervencije bio prisiljen ustupiti stvarnu vlast nad kvarnerskim otocima, pridržavajući za sebe samo formalni suverenitet nad njima.

Kao daljnji primjer nove snažne nazočnosti Mletaka na Jadranu autor analizira i pomoć koju je Petar II. Orseolo pružio bizantskome Bariju 1003. godine. O toj pomoći sačuvan je dragocjen grafit na otočiću blizu mjesta Vieste na Garganu.

Ključne riječi: dužd Petar II. Orseolo, Mleci, Bizant, Dalmacija, 1000.–1003.

1. Trijumfalni prikaz ekspedicije u 1000. godini

Ima mnogo prigoda kada se čini kao da povijest juri s događajima koji nameću ubrzanja, koja će kasnije označiti – na više ili manje trajan način, na bolje ili na lošije – opće okolnosti i uvjetovati buduće situacije. Kada je u svibnju 1000. godine dužd Petar II. Orseolo krenuo iz Rialta na čelu mletačke mornarice prema dalmatinskoj obali, došlo je do jednog od onih stjecaja okolnosti kojima je bilo suđeno ostaviti dubok trag. Samo je po sebi razumljivo da je vrlo teško pretpostaviti da bi pojedine činjenice mijenjale svijet, pa makar i mali svijet venetske stvarnosti između X. i XI. stoljeća; ali

* Članak je u izvorniku objavljen pod naslovom “Pietro II Orseolo, dux Veneticorum et Dalmaticorum” u zborniku *Venezia e la Dalmazia. Anno Mille*, Treviso, 2002., str. 13–27.

ekspedicija u 1000. godini, smještena u širi okvir orseolskoga dukata, bila je bez daljnje od izvanredne važnosti. Nije slučajno da nakon desetljeća proučavanja i analiziranja tog događaja valja ponovno o njemu razmisliti; o tome je već tako reći sve rečeno, ali u više nego jednom pitanju od važnosti nije se još došlo do konačne i općenito prihvaćene ocjene.

Kao što je poznato, za rekonstrukciju događanja možemo se osloniti samo na izvješće Ivana Đakona, oca mletačke historiografije, iz početka XI. stoljeća, jako povezanog s Petrom II. Orseolom. On je bio vrlo dobar poznavatelj politike i dvora, a ujedno vrlo pažljiv u davanju obrazloženja o tim pitanjima na način koji najviše odgovara potrebama države i njegova *dominusa*. Kao uskom suradniku dužda, đakonu je bila potpuno jasna važnost ekspedicije, kojoj je u svojoj kronici dao opširan prostor. Kao što se to obično zbiva, vijesti koje imamo manje su od onoga što bismo željeli, ali ipak veće od onih koje se odnose na druge događaje iste važnosti. Tako, između ostalog, kroničar podsjeća na duždjev nalog da se obustavi plaćanje tributa obalnim Hrvatima, na njihovu reakciju, na naknadni venetski upad i kaznenu misiju Badoera Bragadina protiv Cisse na otoku Pagu; ta je akcija još više pogoršala već napete odnose jer je bilo očito da je riječ o izravnom prethodniku većeg upada koji je uskoro uslijedio.¹ I tako stižemo do prikaza te ekspedicije.

Nakon što je u Rialtu na Spasovo bio nazočan na misi u crkvi sv. Petra i 26. svibnja 1000. primio *triumphale vexillum*, dužd je otputovao na čelu flote punim jedrima, *velis libratis*. Etape pobjedonosnog marša bile su Poreč, Pula, Osor, Zadar, otok Vrgada i Trogir. Biskupi i vlasti Krka i Raba iskazali su mu poštovanje, a to isto učinio je kasnije i nadbiskup Dubrovnika koji mu je krenuo ususret u znak poštovanja. U “vrlo plemenitom i moćnom gradu” Splitu, sjedištu metropolije čitave Dalmacije, nadbiskup sa znakovljem svoje svete funkcije ide mu ususret s mnoštvom građana i laika. Primljen sa svim častima u romanskim gradovima, vjernim i podređenim Bizantu, Orseolo je odlučan uhvatiti se u koštac s neprijateljski raspoloženim slavenskim stanovnicima, prisilivši ih na ugovorno preuzimanje obveza. Korčulani, koji su se pokušali oduprijeti, bili su bez naročitih teškoća slomljeni; samo je s

¹ Giovanni DIACONO, Cronaca veneziana, *Cronache veneziane antichissime*, izd. G. Monticolo, Istituto Storico Italiano, Roma, 1890. (“Fonti per la storia d’Italia”, 9), str. 149, 153, 155. Postoji još jedno izdanje teksta s prijevodom na talijanski: *Istoria Veneticorum*, izd. L. A. Berto, Zanichelli, Bologna, 1999.; vidi spomenute pasuse na str. 176–178, 184 (u nastavku ćemo brojeve stranica ovog izdanja navesti u zagradama nakon izdanja Monticola). Uobičajeno je da se Issu, o kojoj govori kronika, smatra Visom, dok je današnja tendencija da je se identificira s Kesom na otoku Pagu, na što je već ukazao Johannes LUCIUS, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, apud Ioannem Blaeu, Amstelaedami, 1666., str. 71 (ili Giovanni LUCIO, *Storia del regno di Dalmazia e di Croazia*, libri 6, prijevod L. C. Pavissich, Sambo, Trieste, 1896., str. 175; pon. tisak Lint, Trieste, 1983.). Usp.: Ernesto SESTAN, *La conquista veneziana della Dalmazia, Venezia del Mille*, Sansoni, Firenze, 1965., str. 87–116: 99, bilj. 27 i tekst (sada i u *Storia della civiltà veneziana*, izd. V. Branca, Sansoni, Firenze, 1979., I, str. 159–174: 165; također i u *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, XXVIII, Roma, 1999., str. 117–148); Jadran FERLUGA, *L’amministrazione bizantina in Dalmazia*, Deputazione di storia patria per le Venetie, Venezia, 1978., str. 195.

improbis stanovnicima otoka Lastova, koji su toliko puta napadali i pljačkali Venete koji su plovili tim vodama, sudar bio vrlo snažan, ali je opet završio pobjedom i uništenjem njihova grada. Cilj ekspedicije bio je postignut, pa se venetska flota mogla trijumfalno vratiti u svoju bazu.² U znak postignutog uspjeha, Orseolu je omogućeno preuzeti naslov dužda Veneta i Dalmatinaca.³

Čitav je prikaz Ivana Đakona pobjedonosno intoniran i svaki korak Orseolove akcije prikazan je u pobjedničkom svjetlu. Ipak, nije baš sve jasno. Posluživši se dobro odmjerenom šutnjom i dvosmislenim formulacijama, spretni kroničar uspijeva nas uvjeriti o nedvojbenu proširenju venetske vlasti nad važnim zonama dalmatinske regije. Ali, ako dublje proanaliziramo tekst na osnovu onoga što nam je uglavnom poznato, pojavljuju se nejasnoće. Otvaraju se neka važna pitanja. Tako više nije toliko jasno koliko je, na kraju krajeva, stvaran ili više formalan ili čak samo od kroničara predmnijevani venetski nadzor na tim područjima. Osim toga, treba ustvrditi različitosti pravnog stanja, koje se u odnosu na Mletke uvelo u raznim mjestima, od kojih su neka bila pod prenesenom vlašću ili stvarnim nadzorom Kraljevstva Hrvata i, što više, Bizantskog Carstva, tako da je teško zamisliti – s obzirom na postojeću povezanost – mletačko prisvajanje prava nadređene konstantinopolitanske vlasti s kojom su postojali čvrsti odnosi suradnje; drugim riječima, ostaje da se ustanovi vrsta venetske vlasti nad zemljama gdje je trebalo voditi računa i o drugim, u dobrom dijelu nimalo suparničkim vlastima. Nadalje, potrebno je utvrditi u kakvim je okolnostima akcija Orseola bila povezana s vrlo složenim međunarodnim prilikama, obilježenim sukobima istaknutih ličnosti, kao npr. s jedne strane bizantskog vladara Bazilija II., koji je Carstvu vraćao odavno zaboravljen ugled i moć, te s druge strane Samuila, bugarskog cara, koji je na Balkanu bio vrlo opasan protivnik ponovnom uspostavljanju bizantske vlasti. Na kraju, treba uzeti u obzir složeno stanje u Hrvatskom Kraljevstvu s nesuglasicama između sinova Držislava (koji je ostao filobizantinc), tj. Svetislava, Samuilova protubizantskog i protumletačkog saveznika, i Krešimira koji je s mlađim bratom Gojslavom bio na suprotnoj strani. Usto ostaje kao temeljni problem koliko je ekspedicija bila dogovorena ili bar usuglašena ili je pak bila posve samostalna u odnosu na volju središnje bizantske vlasti, koja je Mletke – suvišno je na to podsjetiti – tada formalno smatrala provincijom, kakvom se, uostalom, i ona sama smatrala.

Smatram da na osnovu danas raspoložive dokumentacije u odnosu na pojedina pitanja ne će biti moguće krenuti dalje od već postignutih rezultata, koji su u svakom slučaju zahtijevali znatan napor analize, da bi ih se povezalo u koherentnu sliku koja bez prisile, induktivnim putem, popunjava praznine u vrelima. S tim u vezi smatram da je najpotpunija analiza na koju se možemo osloniti ona predložena od Luje Margetića

² G. DIACONO, Cronaca, str. 155–160: 186–194.

³ Novi naslov “*Veneticorum et Dalmaticorum dux*” spomenuo je i G. DIACONO, Cronaca, str. 165, r. 13 (203), ali ne tamo gdje se govori o ekspediciji 1000., nego tek 1004. godine, govoreći o imenovanju Ivana Orseola za suvladara u dužnosti dužda uz oca Petra II.

1983. godine.⁴ Između ostalog, njegova je zasluga što je razmatranju pitanja pristupio sa stajališta cjelovite perspektive širokog obzorja, u ispravnom uvjerenju da se pojedini događaj može razumjeti jedino ako se uzmu u obzir zajedno svi elementi opće slike, proučavajući brižljivo složenost situacije. Za razumijevanje onog što se događalo na istočnoj jadranskoj obali trebalo je procijeniti, osim stajališta stanovništva priobalja i otoka, također i opće probleme Bizanta sve do njegovih najudaljenijih istočnih, azijskih granica, kao i politiku bugarskog cara Samuila i povrh svega složeno stanje na Balkanu, zajedno s međusobnim odnosima južnih Slavena, uzimajući u obzir rascjepkanost, unutarnje nesuglasice i međusobnu povezanost raznih sila, što je značilo i svjesno odbacivanje neprihvatljive teze o navodnom “vrhunskom sudaru rimskog i slavenskog svijeta”.⁵

Rekonstrukcija, zajedno s hipotezama i dedukcijama, što ju je predložio Margetić, čini mi se razumno utemeljena i ne smatram da se u sadašnjem trenutku može stvarno ići dalje, osim u marginalnim pitanjima. Dakle, ne ću ni pokušati da idem putem koji je već tako savjesno prijeđen, nego ću radije ponovno analizirati specifični mletački položaj, dakako, u svjetlu opće slike.

2. Mletački položaj: kontrola unutarnjih napetosti

Položaj Mletaka, kojeg je pri stupanju na dužnost dužda našao Petar II. Orseolo, bio je složen i proturječan, na granici dramatičnoga. Izlazilo se iz razdoblja žestokih napetosti, koje su ušle u svoju najkrvaviju fazu pobunom 976. god. protiv dužda Petra IV. Kandijana, te njegovim ubojstvom i ubojstvom njegova malodobnog sina, popraćenim tragičnim ritualom infamije. Pojednostavljujući i banalizirajući, možemo opetovati da su se i u ovoj prilici sudarile dvije vrlo jake tendencije u mletačkom društvu: prva, koja je u porodici Kandijana imala najreprezentativnijeg predstavnika i koja je sve veću pozornost usmjeravala prema italjskom svijetu i kontinentu, spremna na sve jače povezivanje s feudalno-vazalnom kulturom Zapada; druga, koja se na najvišoj razini može identificirati s porodicom Orseolo, bolje povezanom čvrstim nitima s bizantskim Istokom i s perspektivama što ih pruža more i sa svim onim što se odnosilo na pitanja ekonomije, društva i međunarodnih odnosa.

Tragična smrt Petra IV. Kandijana otvorila je Petru I. Orseolu, ocu našeg Petra

⁴ Lujo MARGETIĆ, Le cause della spedizione veneziana in Dalmazia nel 1000, *Historica et Adriatica. Raccolta di saggi storico-giuridici e storici*, Lint, Trieste, 1983. (“Centro di ricerche storiche di Rovigno – Collana degli Atti”, 6), str. 217–254. Usp. svakako i J. FERLUGA, *L'amministrazione bizantina*, str. 194–202. Podsjećam na najnovije sinteze ove materije: Donald M. NICOL, *Venezia e Bisanzio*, Rusconi, Milano, 1990. (or. izd. *Byzantium and Venice. A study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.), str. 64–66; Gherardo ORTALLI, Il ducato e la “civitas Rivoalti”: tra Carolingi, Bizantini e Sassoni, *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima, I, Origini – Età ducale*, sez. II, izd. G. Cracco i G. Ortalli, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1992., str. 725–790: 776–779; Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, Novi Liber, 1995., str. 341–343.

⁵ L. MARGETIĆ, *Le cause*, str. 7.

II., put na položaj dužda. Ipak je on, usprkos pokušaju normalizacije, nakon nekoliko godina napustio dužnost i pobjegao u udaljeni samostan Cuxa u Pirinejima. Na vlast su se 978. vratili Kandijani s duždem Vitaleom, koji je abdicirao nakon proteka jedva trinaest mjeseci, povukavši se u samostan gdje je umro nakon nekoliko dana. Njegov sljednik, Tribun Menije, doživio je između 979. i 991. sukobe i stranačke borbe na najvišoj razini. Međunarodna situacija i savezi, na koje je mogao računati u venetskom svijetu, pripremili su za Otona II. iz Saksonije najbolje preduvjete za proširenje njegova carstva i na venecijanske otoke; Mleci su se našli u škripcu iz kojega ih je moglo spasiti samo božansko posredovanje – i doista, u prosincu 983. godine dolazi do careve smrti, koja ih je poput providnosti, *divinitate propitia*, oslobodila.⁶ Ali, unutrašnji razdori nisu prestajali, a voda u kanalu blizu Duždeve palače – da uporabimo riječi kroničara – obojila se krvlju glavara stranaka. Ali razdoblje Menija svršavalo je; 991., *cogente populo*, bolesni je dužd prisiljen napustiti vlast i povući se u samostan.⁷ Put na vlast bio je otvoren Petru II. Orseolu.

Smatram da je u mletačkoj povijesti malo koji dužd imao slično značenje. Njegova osobna vrijednost i njegov politički program pokazali su se odmah na nedvojbena način ne samo u odnosu na povratak reda u mletačkoj državi nego također i s obzirom na njezinu ulogu na međunarodnoj šahovskoj ploči. Tako je mladi dužd, jedva tridesetogodišnjak, započeo vladati na najambiciozniji način: uputivši poslanstva bizantskim carevima Baziliju II. i Konstantinu VIII., Otonu III. Saksoncu na Zapadu, čak i “svim saracenskim vladarima”, te – što nas ovdje vrlo zanima – određivši prekid plaćanja tributa Hrvatima, o čemu je već bilo riječi.⁸ Očito se više nije računalo na marginalni udio na sceni velike politike; riječ je o hrabroj okladi, koju je Orseolo mogao pokušati, računajući na snagu koju je venetsko društvo moglo iskazati uz pretpostavku prestanka paralizirajućih unutrašnjih sukoba i orijentiranja energije prema zajedničkom cilju. I oklada mladoga dužda je uspjela. Prvi jasni pozitivni znaci došli su već 992., kada su Mleci od obaju carstava dobili potvrdu i povećanje starih povlastica.⁹

⁶ Smatram da je opasnost osvajanja od strane Otona I. bila vrlo konkretna, kao što su to u dramatičnom obliku prikazali mletački kroničari. Roberto CESSI, *Venezia ducale, I, Duca e popolo*, Deputazione di storia patria per le Venezie, Venezia, 1963., str. 346–347, kaže da su se “carevi i pobunjenici” upustili u pothvat “bez potrebne pripreme i prikladnih sredstava”, s obzirom na to da je “Veneciji ostao otvoren morski put”, no ta mi se ideja čini samo posmrtnim znakom povjerenja prema Veneciji, koju je rado smatrao nepobjedivom.

⁷ Za sintezu ove faze mletačke povijesti upućujem na svoje radove: G. ORTALLI, *Venezia dalle origini a Pietro II Orseolo*, u: Paolo DELOGU, André GUILLOU e G. ORTALLI, *Longobardi e bizantini*, Torino, UTET, 1980. (*Storia d'Italia*, diretta da G. Galasso), I, str. 339–438; 415–418; ISTI, Petrus I. Orseolo und seine Zeit, *Anmerkungen zur Geschichte der Beziehungen zwischen Venedig und dem Ottonischen Reich*, Centro tedesco di studi veneziani, Venezia, 1990. (“Quaderni”, 39); ISTI, *Il ducato e la “civitas Rivoalti”*, str. 763–774. Za ranije radove među važnijima vidi: R. CESSI, *Venezia ducale*, I, str. 330–349.

⁸ G. DIACONO, *Cronaca*, str. 149: 176.

⁹ Također upućujem na ranija izdanja: *Otonis II. et III. Diplomata – Die Urkunden Otto des II. und Otto des III.*, izd. Th. von Sickel, MGH, *Diplomata regum et imperatorum Germaniae*, II/2, Hahn,

Mleci su krenuli prema nedvojbeno uspješnom razdoblju značajnog rasta, a među novinama, koje su bile na vidiku, bilo je prije svega nadvladavanje razornih napetosti, koje su postojale u ranijem razdoblju. Doduše, čak su i predstavnici roda Orseolo, koji su naslijedili Petra II., pokušavali s frakcijskim antagonizmima, ali više nikada ne će doći do katastrofalne razine iz doba između dužda Petra IV. Kandijana i dužda Tribuna Menija.

3. U znaku latinskog bizantinizma

Ako je nadvladavanje starih napetosti jedna od pozitivnih promjena u godinama Orseolovih, u drugim je elementima očit znak kontinuiteta. Tako se na snažan način obnavlja prastara veza s Bizantom. Ovdje bih želio podsjetiti na element koji se često zanemaruje kada se analizira razdoblje prvih stoljeća mletačke povijesti, tj. onaj njezina bizantinizma. Dugotrajna veza između Rialta i Konstantinopola obično se vidi u perspektivi dijalektičkoga odnosa između dvije različite cjeline: s jedne strane veliko carstvo koje se sa sve većom mukom trudi da nametne svoj utjecaj na sve udaljenije venecijanske otoke gornjeg Jadrana, a s druge strane skromna provincija koja u dalekoj periferiji sve više jača. Dobar dio mletačke historiografije temelji se na toj pretpostavci, koja je, uostalom, neprijeporna. Ipak, smatram da bi bilo vrlo korisno promatrati nedvojbeni dijalektički proces i iz drukčije perspektive, tj. ne samo kao odnos dviju cjelina koje su uvijek dobro razlučene, već i – pa čak još i više – kao unutrašnju evoluciju cjelovite strukture, unutar koje se postupno stvara nova realnost.

Svi se u biti slažu da je bizantinizam, tako dugo podržavan od Mletaka, bio shvaćen manje kao stvarni oblik podređenosti, a više kao pravni uvjet, koristan kao zaštita od mnogo jače izraženih i obvezujućih ovisnosti, čak na granici ugušenja. I to je, bez daljnjega, točno. Da se razumijemo: da se ostvario pokušaj osvajanja sa strane Karolinga početkom 9. stoljeća ili već spomenuta akcija pokrenuta od Otona II., da su, drugim riječima, Mleci izgubili svoju staru i sve više formalnu podložnost, oni bi se našli pod vlašću kudikamo težom i napasnijom od ovisnosti dalekoga Konstantinopola. To je svatko mogao uvidjeti. Zapravo, u doba Orseola već se godinama nije zapažala stvarna nazočnost Bizanta u vodama mletačkih otoka. Da bi se našla, treba krenuti unatrag sve do 806. godine kada je patricij Niceta, poslan od cara Nicefora, blokirao dalmatinsku obalu i krenuo prema Veneciji, povraćenoj podložnosti Bizantu, nakon što su se duždevi Obelerije i Beato uputili u Diedenhofen na dvor Karla Velikog zajedno sa zadarskim dukom i biskupom, predstavnicima Dalmatinaca, potvrđujući tako privremeni prijelaz u sferu franačkoga utjecaja. Ili bi se trebalo prisjetiti kako se god. 809.–810. bizantska mornarica pod zapovjedništvom cefalonskog duke vratila na

Hannoverae, 1888.–1893., str. 511–512, br. 100; R. CESSI, *Documenti relativi alla storia di Venezia anteriori al Mille, II, Secoli IX–X*, Gregoriana, Padova, 1942., str. 135–139, br. 68–69; *I trattati con Bisanzio. 992–1198*, izd. M. Pozza e G. Ravegnani, Il Cardo, Venezia, 1993. (“*Pacta veneta*”, 4), str. 15–25, br. I.

sjeverni Jadran i definitivno otklonila opasnost osvajanja Venecije od italskoga kralja, Karolinga Pipina.¹⁰ Ali od toga se vremena u toj regiji više nije osjećala moć Bizanta, koji bijaše sve udaljeniji.

U takvoj situaciji razlozi za nesporazume između glavnog grada Bizanta i venetske provincije bili su doista prilično skromni. Sazrijevao je u zajedničkom interesu postupni prijelaz vlasti preko kojega se smanjenje mogućnosti bizantske intervencije u jadranskoj regiji događalo paralelno s rastom venetske moći. Prijelaz gornjojadranske regije u vlast Mletaka čini mi se ipak manje kao prijelaz ravnoteže između dviju stvarno odvojenih realnosti, a više – i čak u prvome redu – kao funkcionalno prilagođavanje jedne te iste realnosti. Mogli bismo reći da su se ponovno uređivali unutrašnji odnosi širokog i nijansiranog bizantinizma, na koji se često pozivamo u našim radovima. Uvijek se ističe – s objašnjenjem da je riječ o banalnom “notarskom stilu” – praksa koja je potrajala sve do osamdesetih godina X. stoljeća, da javnopravne isprave otpočinju s imenom bizantskoga cara, praksa koja je nakon toga napuštena u središtu države, u Rialtu, ali koja se sačuvala još u doba Orseola na periferiji dukata.¹¹ Treba se prisjetiti da se u Konstantinopolu dugo vremena nastavilo govoriti o Mlecima kao o *nostra provincia* i da je još 971. u Mletke došlo bizantsko istražno povjerenstvo ovlašteno istraživati (*ad inquirere*) mletačko ponašanje u pogledu trgovine strateškim materijalom sa Saracenima.¹² Čak su i duždevi i njihove obitelji dugo vremena nosili dvorske nazive odobrene im od Bizanta, i to na sve višoj razini, sve do onog *protosebastos*, dodijeljenog 1082. Domeniku Silvu od strane Aleksija Komnena s odgovarajućom plaćom (*roga*); bila je to vrlo visoka čast, koju su kao nasljednu titulu zadržali i njegovi sljednici, premda se poslije dužda Ordelafo Faledra (1102.–1118.) titula više nije rabila unatoč tome što je odobrena od cara još u

¹⁰ *Annales regni Francorum*, a cura di F. Kurze, MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, [6], Hahn, Hannoverae, 1895., str. 120–121, 130, 134; i u: *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte*, izd. R. Rau, I. R. Buchner, Darmstadt – Berlin, 1955. (“Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters”, 5), str. 82, 94, 96.

¹¹ R. CESSI, *Bizantinismo veneziano*, *Archivio Veneto*, s. V, LXIX, Venezia, 1961., str. 3–22: 14 (ponovno tiskano pod naslovom: *Venezia e Bisanzio nei primi secoli del governo ducale*, *Actes du XIe Congrès International des Études Byzantines*, II, Beograd, 1964., str. 63–78), predlaže ograničenu formulu “notarskog običaja”, s pravom osporenu u: Agostino PERTUSI, *Quedam regalia insignia. Ricerche sulle insegne del potere ducale a Venezia durante il medioevo*, *Studi veneziani*, VII, Pisa, 1965., str. 3–123: 112–113, bilj. 327. Što se pak tiče zadržavanje datacije uz carevo ime, s posebnim pozivom na Chioggia, usp. Vincenzo BELLEMO, *Documenti del secolo XI relativi a Brondolo e a Chioggia trascritti dal Dr. Enrico Simonsfeld*, *Archivio Veneto*, XXXII, 1886., str. 111–131: 113, 115; G. ORTALLI, *Storie di codici, statuti e vincoli: fra Chioggia e Venezia*, *Statuti e capitolarli di Chioggia del 1272–1279*, izd. G. Penzo Doria e S. Perini, Il Cardo, Venezia, 1993., str. 18–43: 39–40. Prestanak datacije po carevima u Mlecima (Rialto) najvjerojatnije nije slučajaj, već ovisan o političkom izboru koji, čini mi se, u vrijeme uske povezanosti s Bizantom potvrđuje dvostruki kolosijek po kojemu teče mletačka politika: održavanje antičke solidarnosti nije u suprotnosti s putom prema sve većoj samostalnosti.

¹² R. CESSI, *Documenti*, str. 86–91, br. 49. Usp. A. PERTUSI, *Quedam regalia insignia*, str. 112–114; G. ORTALLI, *Il ducato e la “civitas Rivoalti”*, str. 767.

zlatnim bulama iz 1126. i 1147. godine.¹³ Ako se pak podsjetimo i na prvi pogled beznačajne stvari, opažamo da se u dataciji nastavilo sa stalnom uporabom bizantskoga načina računanja indikcije. U takvim činjenicama vidim nešto više od mehaničkog preživljavanja nevažnih postupaka, beznačajnih formulara i dugogodišnjih običaja lišenih značenja. Sklon sam u tome očitati bizantinizam koji je ušao u kosti, sposoban nadživjeti i onda kada ga se više ne shvaća i u tome osjeća nešto posve drugo. Latinski bizantinizam, nedvojbeno specifičan, sve više različit i udaljen od onoga “grčkoga”, ali ne lišen značenja. Razdvajanje se pojačava zato što se taj periferni bizantinizam razvojnim procesom udaljava od glavnog debla, ali ne nestaje potpuno. Ostaje nešto fiksirano u kolektivnom DNK.

Često se mnogo govori o rastućoj raznolikosti Mletaka u odnosu na Bizant. S time se u potpunosti slažem; htio bih samo istaknuti način dozrijevanja te raznolikosti na putu kojim su Mleci dugo vremena kročili, a da nisu stvarno presjekli veze s bizantskim svijetom čak ni onda kada su već dostigli položaj nedvojbene samostalnosti ili čak potpune neovisnosti, a to je istina, premda je riječ o putu koji je za izravne nasljednike antičkog Bizanta konačno značio nemogućnost samoprepoznavanja u Konstantinopolu. Taj spori put nosio je sa sobom dugo vremena neki sklad, iako sve udaljeniji i krhkiji, ukorijenjen u dubinama i u zajedničkim sklonostima; osjećaj nečega što veže, premda ne uvijek primijećen. Smatram da je u doba Petra II. Orseola taj sklad bio osobito izražen.

4. Dalmacija između Mletaka i Bizanta

Zadržavajući se na ekspediciji Petra II. Orseola, rekao bih da je veza Mletaka s Bizantom tada bila osobito jaka, u spoju zajedničkih interesa i vlastitih potreba, koje su ih poticale na usuglašenu ili bar komplementarnu akciju. Ovo zapažanje nije nimalo nevažno u odnosu na jedan od problema koji je ostao otvoren: na ulogu koju je Bizant imao – ili nije imao – u dalmatinskoj akciji. Izraz mletačkoga ekspanzionizma; ili pak intervencija, potaknuta od dalmatinskoga stanovništva, koje se više nije osjećalo zaštićenim od strane Konstantinopola; ili pak akcija ostvarena uz prethodno bizantsko odobrenje, ako već ne upravo u namjeri prijelaza vlasti; ili pak plod strategijskoga dogovora s Bazilijem II., koji je, da bi na Balkanu zaustavio akciju Bugarina Samuila, trebao pomoć Mletaka (povrh one raspoloživih hrvatskih snaga) za akciju diverzije na Zapadu. Predložene su mnoge interpretacije za objašnjenje okolnosti ekspedicije Petra II. Orseola i ne bih ovdje ulazio u srž vrlo spornoga pitanja, već bih se ograničio na ono što sam pisao drugom prilikom. Osobno držim slabo održivom tezu koja objašnjava

¹³ Vittorio LAZZARINI, I titoli dei dogi di Venezia, *Nuovo Archivio Veneto*, n. s., II/5, Venezia, 1903., str. 271–313 (također: ISTI, *Scritti di paleografia e diplomatica*, Antenore, Padova, 1969.², str. 195–226); A. PERTUSI, *Quedam regalia insignia*, str. 97–108; Giorgio RAVEGNANI, *Insegne del potere e titoli ducali, Storia di Venezia dalle origini*, I, str. 829–846: 838–846. Treba primijetiti da između 942. i 1008. nema vijesti o dodjeli carevih počasti, koje su se opet pojavile baš u vrijeme Orseola.

mletačku vanjsku politiku oko 1000. godine, uključujući i dalmatinsku ekspediciju, u smislu jakog autonomizma te pomišljam više na akciju usklađenu s Bizantom u točno dogovorenom strateškom dogovoru, korisnom za obje strane. Poduprla se Bizantska Dalmacija, a ujedno ojačala mletačka uloga u regiji pa se tako otvarao put nadzoru nad mjestima koja je Bizant teško držao u vlasti.¹⁴

Neovisno od međunarodnih odnosa, u sklopu kojih su se odigravale vojne operacije u Dalmaciji, ono što me ovdje ponajviše zanima jest pitanje na koji su način one doprinijele specifičnoj mletačkoj realnosti. Smatram da je uspješan završetak pothvata imao za posljedicu učvršćenje mletačkoga međunarodnog položaja. U stvarnosti su Mleci dotad u biti bili regionalna država, dok su od tada mogli biti priznati kao jadranska sila. Titula *dux Veneticorum et Dalmaticorum*, koju je preuzeo Orseolo, bila je vidljivi znak nove kvalitete na međunarodnoj šahovskoj ploči. Značajno je da je ta titula ubrzo priznata i izvan Mletaka. Već u rujnu iste 1000. god., tako reći neposredno nakon povratka Orseolove flote, biskup Trevisa Rozo, u dokumentu kojim mu daje u zakup treći dio lučkih pristojbi i sajma u Trevizu, obraća se Orseolu nazivajući ga *dux Veneticorum atque Dalmatinorum*.¹⁵ Ipak je mnogo značajnija činjenica da je s istom žurbom titula bila priznata i u papinskim dokumentima,¹⁶ u studenome 1002., a također i u ispravama proizašlim iz kancelarije Svetoga Rimskog Carstva.¹⁷

Ostaje ipak dvojbena što konkretno znači taj naslov: koja je stvarna prava i koje realne ovlasti obuhvaćao. I ovdje su ocjene različite pa se nude hipoteze o pukom počasnem naslovu bez stvarnog sadržaja i one s oprečnim shvaćanjem, tj. da je riječ o stvarnim i širokim ovlastima. U tom pitanju mislim da su u pravu oni koji predlažu bizantsko priznanje mletačkih ovlasti nad sjevernim dalmatinskim otocima, osobito Raba, Krka i Osora.¹⁸ Ovisnost je konkretno dokazana plaćanjem tributa, potvrđenog u ispravama iz 1018. godine.¹⁹ Nasuprot tomu, ostala dalmatinska mjesta ostala su u

¹⁴ G. ORTALLI, Il ducato e la “civitas Rivoalti”, str. 777–778.

¹⁵ R. CESSI, *Documenti*, doc. 89, str. 183.

¹⁶ Zlatna bula Silvestra II. za Mletke, koja se ranije uglavnom datirala s 1000.–1003., sada se s dobrim razlozima datira u kasnu jesen 1000. po: Harald ZIMMERMANN, *Papsturkunden 896–1046*, II (996–1046), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985. (“Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 177 = Veröffentlichungen der Historischen Kommission”, IV), str. 748–749, br. 390. Usp. Paul Fridolin KEHR, *Regesta Pontificum Romanorum. Italia Pontificia*, VII/2, Weidmann, Berlin, 1925., str. 18, 50, br. 26, 67–68.

¹⁷ Diploma Henrika II. od 16. studenoga 1002.: *Henrici II. et Arduini Diplomata – Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins*, izd. H. Bresslau, MGH, *Diplomata regum et imperatorum Germaniae*, III, Hahn, Hannoverae, 1900.–1903., str. 26–27, br. 24. Usp. V. LAZZARINI, I titoli dei dogi, str. 278–281 (usp. ISTI, *Scritti di paleografia*, str. 200–202).

¹⁸ J. FERLUGA, *L'amministrazione bizantina*, str. 202–203; L. MARGETIĆ, *Le cause*, str. 246–247.

¹⁹ I za lokalitet Caisola (Beli) na otoku Cresu potvrđeno je god. 1018. plaćanje podavanja: *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I (aa. 743–1100), izd. M. Kostrenčić, J. Stipišić i M. Šamšalović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1967., str. 53–58, br. 37–40.

okviru stare podređenosti Bizantu bez bitnih razlika.²⁰ Govoreći otvoreno, to prvo ostvarivanje venetske stvarne vlasti nad jednim dijelom Dalmacije ubrzo će se sukobiti s teškom situacijom, koja će poremetiti veneto-hrvatsko-bizantsku ravnotežu, u stvaranju koje je Petar II. Orseolo bio sudionikom. S druge strane, njime je započet proces zamjene bizantskoga utjecaja na Jadranu s mletačkim.

5. Ekspedicija u Bari

U biti, intervencija u Dalmaciji u sklopu opće politike Petra II. potvrdila je mletačko stjecanje međunarodne uloge, ako ne baš velike sile, a ono svakako na razini koja ranije nikad nije postignuta. Dalmatinska ekspedicija predstavlja samo jedan dio plana, provedenog s izvanrednom sposobnošću i dosljednošću. Nužno je na ovome mjestu sjetiti se drugog pothvata Orseola zato što je u izvrsnom skladu s pomorskim vojnim pohodom u Dalmaciju: riječ je o intervenciji protiv Saracena, koji su opsjedali Bari god. 1002., a koja je u to doba možda imala veći odjek čak i od dalmatinske ekspedicije. Spominju je također i *Annales Barenses* i Lupo Protospatar u svojem djelu *Chronicon*, kao i mletački kroničari.²¹ Spomen toga događaja je nužan, jer daje drugi aspekt istih okolnosti, tj. potvrdu Mletaka kao jadranske sile.

Bizantski Bari bio je pritisnut opsadom u okviru saracenske najezde u Apuliji, koja je intervencijom na tom području vješto iskorištavala teškoće Bizanta. Bazilije II. nalazio se na vrhuncu velikog protunapada protiv Bugara na Balkanu, ponovno je zadobio nadzor nad Tesalijom god. 1001., dopro 1002. do Dunava i osvojio Vidin, a 1004. ušao je u Skopje.²² Doduše, tek je god. 1014. car “uništavač Bugara” konačno nadvladao svoga velikoga protivnika Samuila, nakon trijumfa u prijevoju Belasice na području Strume, sjeverno od Sera, prigodom čega bugarski car, povukavši se u Prilep, nije mogao preživjeti šok ugledavši svoje ljude koji bijahu zarobljeni (prema suvremenim kroničarima njih oko četrnaest ili petnaest tisuća) od strane bizantskoga cara, te mu potom vraćeni nakon što su oslijepljeni i dovedeni u grupama od po stotinu vojnika, koje je vodio jedan među njima, kojemu je ostavljeno jedno oko.²³ Ali, u biti, za Samuila je svaka nada bila izgubljena još 1005., kada je Bizant ponovno dobio vlast nad Dračom.²⁴

²⁰ Čini se da je za Krk i Rab bio ostvaren dvostruki suverenitet, potvrđen činjenicom da se u *laudes* nakon imena careva odavala počast Orseolu. G. DIACONO, Cronaca, str. 157, rr. 16–19 (190); L. MARGETIĆ, *Le cause*, str. 246–247.

²¹ G. DIACONO, Cronaca, str. 165–166; *Annales Barenses*, MGH, *Scriptores*, V, Hahn, Hannoverae, 1844., str. 53; Lupo PROTOSPATARIO, *Chronicon*, a cura di G. H. Pertz, MGH, *Scriptores*, V, str. 56.

²² Za ove slučajeve: Ioannis SCYLITZAE *Synopsis Historiarum*, a cura di H. Thurn, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Series Berolinensis, V, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1973., str. 344–346.

²³ Sintezu vidi u: Georg OSTROGORSKY, *Storia dell'impero bizantino*, Einaudi, Torino, 1968. (or. izd. *Geschichte des Byzantinischen Staates*, Beck, München, 1963.), str. 268–269 i 289, bilj. 229.

²⁴ L. PROTOSPATARIO, *Chronicon*, str. 56.

Ekspedicija Orseola u Bari, koja je također bila okrunjena uspjehom, pada u to vrijeme, kada je bilo onemogućeno jako angažiranje bizantskih snaga u Italiji. I opet je Ivan Đakon oduševljeni svjedok pobjede svoga dužda. Grad, branjen od carskoga katapana Grgura, opsjedalo je s kopnene i morske strane *multitudo Sarracenorūm*, kada su dana 6. rujna došle venetske snage i probile opsadu koja ga je zatvarala. Nakon ponovno stečene hrabrosti i nade opsjednutih građana, došlo je do žestokog sudara pa su nakon tri dana teških borbi u tišini noći napadači, “*nefandissima gente*”, napustili mjesto bitke.²⁵ Suvišno je spomenuti kako je i u tim okolnostima došla do izražaja puna bizantska solidarnost, povezana s konkretnijim interesima mletačke države, za koju je bio nedopustiv rizik da bi ulaz u Jadran bio u vlasti neprijateljskih snaga.

I opet valja istaći da su Mleci ojačali svoj već preuzeti položaj regionalne sile sa čvrstinom koja odaje pun domet, koliko je vlada Orseola postavila konkretni temelj za situaciju u kojoj objektivnu snagu prati uvjerenje u vlastitu ulogu uglednih igrača u sve više značajnom scenariju. I kao znak te nove sazrele samosvijesti orseolskih Mletaka, želio bih na kraju upozoriti na već objavljeno, ali sustavno zanemareno svjedočanstvo mletačke historiografije.²⁶ Sjajno svjedočanstvo sačuvano je na otoku nasuprot mjesta Vieste na Garganu, toliko malom da čak nema ni sigurnog imena, tako da se o njemu govori jednostavno kao Otočiću svjetionika. U prirodnoj špilji, koja je tijekom vremena imala razne funkcije, počevši od svetoga mjesta kulta Venere Sosandra (najmanje 3. st. pr. Kr.) sve do skladišta za svjetioničare samog svjetionika, nalaze se na stotine grafita. Među njima je i jedan, datiran točno tri dana prije ulaska orseolske flote u luku Barija, a pisan nedvojbeno mletačkom rukom:

“*U ime Boga i našega Spasitelja Isusa Krista. God. 1002. od Utjelovljenja, mjeseca rujna, dana trećeg, prve indikcije. Ušao je u ovu luku gospodar Petar, dužd Mlečana i Dalmatinaca, sa sto brodova, spreman na rat protiv Saracena, koji su opsjedali Bari*”. Ovo svjedočanstvo puno ponosa prvoga prolaza bilo je nakon toga popunjeno (po mojem mišljenju istom rukom) pri povratku flote u Mletke s ponosnom dopunom: “*i borio se (dužd) s njima; neke je ubio, neke natjerao u bijeg*”.²⁷ Smatram

²⁵ G. DIACONO, Cronaca, str. 165–167: 202–204.

²⁶ Jedina iznimka: S. ROPPO, Venezia e Bari in una antica iscrizione a Vieste, *Venezia ieri oggi e domani. Atti dei Convegni 1988–1991*, Associazione Venezia Serenissima, Venezia, 1993., str. 75–83. Također G. ORTALLI, Il mezzogiorno normanno-svevo visto da Venezia, *Il Mezzogiorno normanno-svevo visto dall'Europa e dal mondo mediterraneo*, izd. G. Musca, Dedalo, Bari, 1999. (“Centro di studi normanno-svevi, Atti”, 13), str. 53–74: 53–56. Opća problematika u: A. RUSSI, La grotta con iscrizioni sull'isolotto del faro di Vieste (Foggia). Note preliminari, *Miscellanea greca e romana*, XIV, 1989., str. 299–309: 306–308.

²⁷ Tekst natpisa: “† I(n) n(omi)ne d(omi)ni D(ei) et Salvatoris n(ost)ri Ie(su) Chri(st)i. Anno ab incarnationis eius mill(esimo) III, mens(e) Sep(tembris), die III, indic(tione) I, introivit in isto porto dom(inus) Petro, dux Venetiquo(rum) et Dalmatianor(um), cum naves C, preparatus ad bellum contra Sarracenos q(ui) sedebant supra Vares – † Et pugnavit cu(m) il(l)i(s); alii occider(unt), alii in fuga(m) miser(unt) – † Dom(inicus) p(res)b(ite)r”. Dataciju u 1003. god., koju nudi natpis, treba prema našem sustavu datiranja računati kao 1002. god.; vidi u vezi s tim: Marco POZZA, Gli usi cronologici nei più

da ovaj natpis, teško zamisliv u prethodnim godinama, dobro ocrtava razinu promjena koje su se dogodile u svijesti i ocjeni samih sebe, što su ih stekli stanovnici mletačkog otočja u doba Petra II. Orseola, dužda Mlečana i Dalmatinaca.

(S talijanskoga prevela A. Margetić)*

*Gherardo ORTALLI: PETER II ORSEOLO –
“DUX VENETICORUM ET DALMATICORUM”*

Summary

The author analyzes doge Peter II Orseolo's expedition to Dalmatia in the year 1000 which is known from John the Deacon's report, looks at the ambiguities of this report and in doing so pays particular attention to the interior affairs of Venice at the time of the expedition and describes the conflict of two tendencies amongst the leading families in Venice: alignment with the German Empire headed at the time by the Candian family or closer connections with Byzantium which was advocated by the Orseolo family. The second option prevailed when Peter II Orseolo came to power, when in close cooperation with Byzantium he undertook a campaign with the Venetian fleet all the way to the island of Korčula. For Byzantium this campaign was very important because of their struggle with Samuil since the goal was to draw away a part of Samuil's forces to the West but it was also of immense advantage to the Venetians because Byzantium, in order to pay for Venetian intervention, was forced to give up real authority over the Kvarner islands, retaining a mere formal sovereignty over them.

As another example of a new powerful presence of the Venetians on the Adriatic the author analyzes the aid which Peter II Orseolo gave to Bari under Byzantine rule in 1003. A precious graphite on an island near the settlement Vieste on Gargano testifies to this aid.

antichi documenti veneziani (secoli IX–XI), *Miscellanea in memoria di Giorgio Costamagna, Atti della Società Ligure di Storia Patria*, n. s., XLIII, 2003., u tisku, bilj. 61 i tekst.

* NAPOMENA PREVODITELJA: Autor za mletačko društvo, državu i područje rabi različite nazive. *Veneto* se prevelo s venetski, *veneziano* s mletački, a *laguna* s venecijansko otočje.